AFORIZAM – OD MEDICINE DO SATIRE

Slobodan Simić

Institut za mentalno zdravlje, Beograd, Srbija

UDK: 616.895-1-034:-35

Kratak sadržaj

Aforizam je termin grčkog porekla i najbliži je srpkom terminu definicija. Svetsko ime je stekao zahvaljujući čuvenom grčkom lekaru Hipokratu i njegovim delu Aforizmi – zbirci recepata i uputstava o čuvanju zdravlja i lečenju bolesti. Prvi put u istoriji medicine i književnosti desilo se da iz medicine potekne pisana forma koja je prerasla u književnu formu. Istorija transformacije aforizma iz medicine u društvene nauke a zatim u satiru prati prapočetke nastanka prvih aforizama u 16. i 17. veku. Poseban značaj u razvoju aforizma daju Bekon, Niče, Šopenhauer i Kafka. Pokazalo se da je hipokratovska tradicija a naročito humanističko prenošenje tradicije medicinskog aforizma na socijalnu sferu bila veoma podsticajna za otvaranje prema satiri, pa je medicinski aforizam evoluirao u savremeni satirični aforizam. Najčešće sfera stvarnosti koje su inspiracija satire jesu – društvo i moral. Tematika aforizma najčešće je etička,

tako da satirični aforizam predstavlja kreativnu jezgrovitu kritiku našeg savremenog života i mnogih njegovih sfera.

Ključne reči:

aforizam, medicina, satira

UVOD

Prvi put u istoriji medicine i književnosti desilo se da iz medicine potekne pisana forma koja je prerasla u književnu formu. Pokazalo se da je hipokratovska tradicija, a naročito humanističko prenošenje tradicije medicinskog aforizma na socijalnu sferu bila veoma podsticajna za otvaranje prema satiri, pa je medicinski aforizam evoluirao u savremeni satirični aforizam. Najčešće sfere stvarnosti koje supod uticajem satire su društvo i moral. Tematika aforizma najčešće je etička, tako da satirični aforizam predstavlja kreativnu jezgrovitu kritiku našeg savremenog života i mnogih njegovih sfera.

OD HIPOKRATA DO TACITISTA

Aforizam (grč. aphorismos) je kratka, sažeta, duhovito izrečena misao^[1]. Aforizmi su se posebno koristili u oblastima u kojima su principi i metodologija razvijeni veoma kasno, uključujući umetnost, medicinu, prava i politiku, ali se u modernom dobu uglavnom upotrebljavaju u šaljivom i satiričnom smislu^[2].

Reč *aforizam* je grčkog porekla i najpribliža je po značenju terminu – definicija. Termin je dobio univerzalno značenje u delu koje se pripisuje Hipokratu (460. pne. –380. pne), grčkom lekaru koji važi za osnivača naučne medicine, pod naslovom *Aphorismi* koje sadrži više od 400 kratkih uputstava iz oblasti celokupne medicine. Pod Hipokratovim imenom sačuvana je gotovo sva medicinska literatura 5. i prve polovine 4. veka pre nove ere^[3]. Opštepoznata uvodna rečenica dela može se smatrati prvim književnim aforizmom *Ars longa, vita brevis*. Na primeru prvog književnog aforizma može se najbolje razumeti i priroda samog aforizma kao književne forme. *Ars longa, vita brevis* je svima poznat i najčešće preveden Hipokratov aforizam, u najčešćem bukvalnom prevodu: *Umetnost je duga, život je kratak*. Ipak, postavlja se pitanje, zašto bi Hipokrat govorio o umetnosti na početku svog medicinskog spisa? U sadržaju Hipokratovih aforizama nema ništa na temu umetnosti – materijal se

bavi isključivo medicinom. U čemu je tajna? Objašnjenje možemo potražiti u značenju reči ‘ars’. Na grčkom ona zaista znači umetnost, ali takođe znači i tehnika i veština. Verovatno se izvorno značenje odnosilo upravo na pojavu da se do tehnike, stručnosti i veštine dolazi u dugom vremenskom periodu, a da je nažalost kratko vreme koje imamo da bi do tehnike, stručnosti i veštine došli. Može se naslutiti da je Hipokrat verovatno mislio baš na tu pojavu, da je veština, konkretno medicinska veština, večna, a da je život svakog od nas medicinara prekratak, pa je potrebno tu veštinu prenositi napismeno, jednostavno i razumljivo, na buduća pokolenja. Hipokratovo delo (*Corpus Hippocraticum*) su uputstva o lečenju za buduće lekare. Jer je smatrao da su ‘ars longa’ – veština i znanje dugotrajni, utemeljeni u vremenu. Ta Hipokratova uputstva su imala ambiciju i uspela u tome da zaista budu večna, ili bar da traju vekovima. Međutim, priroda višeznačnosti dobrih aforizama upravo se vidi na tom prvom pravom književnom aforizmu: Značenje se može odnositi i na to kako vreme ograničava naše uspehe u životu. Bez obzira šta i koliko želeli i uradili, ‘vita brevis’ – život je prekratak, i time smo svi mi limitirani u okvirima svog postojanja. Pravi dobar filozofski aforizam. Ali takođe postoji i tumačenje da umetnost traje dugo – zauvek, a da umetnici koji stvaraju tu umetnost umiru zaboravljeni. Kreativni genijalni umetnici

vekovima stvaraju umetnost, ali na njih prečesto niko ne obraća pažnju, ne shvata i ne uočava vrednost njihovih dela, i oni umiru zaboravljeni u svom vremenu i ne dočekaju da vide priznanje svoje umetnosti. Ali zato njihovo umetničko delo ostaje i posle njih. To je primer satiričnog aforizma.

Tako je jedan mali kratki aforizam prikazao svu slojevitost, složenost i kompleksnost tog atomskog proznog izraza najkraće moguće forme, koji u svakom trenutku može biti medicinski, književni, filozofski ili satiričan i u kojima se kriju brojne asocijacije, misli i poruke ^[4]. Evo još primera aforističara Hipokrata:

1. Ono smo što jedemo.
2. Razjasniti prošlo, shvatiti sadašnje i predvideti buduće: to je zadatak lekara.

Poštovalac Hipokrata, takođe čuveni antički lekar Galen (131. pne – 201. pne) autor je možda i najslikovitije definicije aforizama: *En oligei leksei dynamis esti megale (U malom tekstu velika snaga)*. Galen je bio i značajan teoretičar smeha i preporučivao ga je kao nezamenljivo terapijsko sredstvo. Ta hipokratovsko-galenovska tradicija aforizma održala se kao dominantna sve do renesanse, pa je istorija aforizma još od najranijih dana imala taj satirično-humoristični element, koji je doprineo da aforizam evoluirao od medicine, preko filozofije i

politike, do savremenog satirično-humorističnog aforizma.

Skoro 20 vekova, aforizam je imao isključivo medicinsko značenje. Nikolo Makijaveli (1469 – 1527) italijanski politički filozof renesanse bio je među prvima pobornik da se medicinski pojmovi korisno mogu primeniti na politička zbivanja. U svom najpoznatijem delu, Vladalac (*Il Principe*), knjizi koju je namenio za priručnik budućim vladarima, ima pregršt pravih modernih satiričnih aforizama:

1. Onaj ko obmanjuje će uvek naći one koji dozvoljavaju da budu obmanuti.
2. Princu nikada ne nedostaje legitimitet da prekrši svoje obećanje.
3. Prva metoda procene inteligencije vladara je da se pogleda u ljude koji ga okružuju.
4. Pre svega ostalog – budi naoružan!

Međutim, tek 1614. god. španski pravnik i političar Baltazar Alamos de Barientos (*Baltasar Alamos de Barrientos*, 1535–1624) preveo je na španski dela Tacita i prilikom prevoda dodavao je komentare, koje je nazvao *Aforizmi* i objavio je u posebnoj knjizi “Tacito español, ilustrado con aforismos” (*Tacit na španskom ilustrovan aforizmima*). Alamos je namerno odabrao formu aforizma, jer je smatrao da će novi aforizam poslužiti za lečenje obolelih država

i vlada, kao što su nekad Hipokratovi aforizmi služili za lečenje ljudskog tela i održavanju njegovog zdravlja. Prilikom prevoda Alamosovih aforizama na italijanski 1618. god. italijanski profesor teorijske medicine na univerzitetu u Pizi, Filip Kavrianija prihvatio je i podržao upotrebu aforizama u novom značenju. U svojim raspravama na tu temu, profesor Kavriani je smatrao da bolesti u životu države ne nastaju drugačije nego u ljudskom telu, gde je bolest najčešće uzrok promene odgovarajuće ravnoteže, pa kaže:

“Kad bi političari Hipokratove aforizme primenili na javnu upravu, dobro bi ih upoznali i poštovali kao najpouzdaniji putokaz ljudskom životu.”

Termin aforizma u novom značenju brzo se širio, naročito u Španiji, već u prvoj polovini 17. veka izdaju se brojne zbirke političkih aforizama. Aforizmi su se tokom XVII veka raširili po Španiji, Italiji i Francuskoj, a zatim i po celoj Evropi, premeštajući se sa medicinskog na politički teren^[5].

OD TACITISTA DO SATIRE

Kamen temeljac na putu aforizma iz medicine u književnost dao je engleski filozof Fransis Bekon (*Francis Bacon*, 1561–1626), i za aforistiku najznačajnije delo: *Novum organum* (1608–1620).

On uzima aforizam kao osnovno oruđe svoje metode i podsećajući kako su i najstariji mudraci mislili i pisali u aforizmu, dao aforizmu filozofsko naučno značenje, stvorivši istovremeno i prvu teoriju aforizma kao filozofskog metoda i oblika mišljenja. Bekon je i pred aforizam i pred aforističare postavio najveći mogući filozofski i umetnički zahtev: Aforističar može biti samo Neko, samo onaj koji govori iz srži predmeta; koji je sposoban da svoj govor lapidarno, duhovito i efektno uobliči.

Nekoliko Bekonovih mudrih aforističnih opservacija:

1. *Velika su bogatstva više ljudi upropastila, nego ih spasila.*
2. *Ljudi, koji nemaju prijatelja da pred njime otvore dušu, ljudožderi su vlastitih srca.*
3. *Reči su samo slike; zaljubiti se u njih znači zaljubiti se u sliku.*
4. *Ima li većeg zločina od izgubljenog vremena?*

Veliki doprinos razvoju aforizma dali su francuski pisci i mislioci: Montej u *Esejima*, Paskal u *Mislima* i La Rošfu-ko u *Maksimama*. U Nemačkoj to je bio fizičar Lihtenberg koji je među prvim pisao zapise sa satiričnim karakterom.

Najznačajnija imena u istoriji aforizma i primeri aforizama:

Fridrih Niče (*Friedrich Nietzsche*, 1844–1900) nemački filozof:

Lakše se neke strasti sasvim odreći, nego u njoj biti umeren.

Ne veruj onima koji mnogo govore o svojoj pravednosti.

Čekati, biti strpljiv, to znači misliti.

Artur Šopenhauer (*Arthur Schopenhauer*, 1788–1860) nemački filozof:

Budala ima veliku prednost pred pametnim čovekom, uvek je zadovoljan samim sobom.

Retko kada pomišljamo na ono što imamo, a gotovo uvek na ono što nam nedostaje.

Da bi se priznala tuđa vrednost, treba imati sopstvenu.

Franz Kafka (*Franz Kafka*, 1883–1924):

Staze nastaju hodanjem.

Kada je čovek sam, uvek je u lošem društvu.

Ljubav nije problematična baš kao ni auto. Problematici su vozač, putnici i ulica.

Oskar Vajld (*Oscar Wilde*, 1854–1900):

Danas ljudi znaju cenu svemu, a ničemu vrednost.

Iskustvo nema nikakve etičke vrednosti.

To je samo ime kojim su ljudi nazvali svoje greške.

Tako je aforizam „putovao“ od hipokratovih medicinskih spoznaja, pa preko prirodnih nauka stigao do spo-

znaje o društvenom životu i kulturnim aktivnostima. Na pragu razvoja aforizma u književni oblik dve su istorijske činjenice: prva je težnja španskih i italijanskih “tacitista” da im aforizam, kao što je služila Hipokratu za lečenje bolesti, posluži kao lek bolestima državne zajednice, druga je Bekonova definicija da je vredan samo aforizam koji uključuje suštinsko iskustvo i njegov paralelni zahtev da aforističar treba da bude majstor svog zanata. Time je već renesansa postavila nasjtrožije zahteve za umetničku vrednost aforizma: svojom tematikom treba da zadre u samu srž društvenog života ljudske zajednice, a jezičnim oblikom treba da svoga autora predstavi kao majstora stila.

Sama satira je pre svega odnos autora prema svetu, jednako pesnika, pripovedača, romanopisca ili aforističara. Satiričarev odnos prema svetu je odnos negacije onog dela sveta koji satiričar stavlja pod lupu, odnos radikalne kritike. Satiričar uočenu manu mora uvećati najčešće hiperbolom, učiniti je apsurdnom, groteskom uz pomoć hiperbole i humora. Najčešća sfera stvarnosti koja je pod udarom satirične deformacije jeste društvena, posebno politička stvarnost, a onda moral. Nekad satira udara u same temelje ljudske prirode: kao da su ljudske mane večne. Obavezno degradira, detronizuje, ukazuje na deformacije. Tematika satiričnog aforizma najčešće je etička, tako da satirični aforizam predstavlja kreativnu jezgrovitu kritiku našeg

savremenog života i mnogih njegovih sfera^[6]. Pokazalo se da je hipokratovsko-galenovska tradicija, a naročito humanističko prenošenje tradicije medicinskog aforizma na socijalnu sferu, mogla biti veoma podsticajna za otvaranje prema satiri. Na to ukazuju i elementi strukture filozofskog aforizma kao i njegova usmerenost protiv postojećih nesumnjivih vrednosti, pa to usmerenje otvara širom vrata tematici satiričnog aforizma. Ispostavilo se da je i filozofski aforizam pomalo satiričan: kritički usmeren prema predmetu istraživanja i prema institucionalizovanom mišljenju o tom predmetu, a uz to često prožet ironijskim, parodijskim ili nekim drugim humorom. Njegova tema je takođe neposredno konkretno življenje najčešće u sferi socijalno-političke i etičke. Tako je satiričar-aforističar postao procenjivač i kritičar svih društvenih socijalnih i moralnih vrednosti, a njegova misao predstavlja definitivni kontinuitet svetle tradicije medicinskog aforizma davnih vekova, aforizma koji je i tada i sada želeo da pomaže i leči ljude, nekad od telesnih, danas od društvenih bolesti^[7].

APHORISM FROM MEDICINE TILL SATIRE

Slobodan Simić

Institute for mental health,
Belgrade, Serbia

UDK: 616.895-1-034:-35

Summary

'Aforism' is a term of Greek origin and it is best translated into Serbian as 'definition'. The term became known thanks to the Greek physician Hippocrates and his work *Aphorisms* – a collection of recipes and instructions on the preservation of health and the treatment of diseases. Thereby, for the first time in the history of medicine and literature a medical written form grew into a literary form. The history of the transformation of aphorism from medicine into social sciences and then into satire follows the beginnings of the first aphorisms in the 16th and 17th centuries. Beckon, Nietzsche, Schopenhauer and Kafka gave special significance to the development of aphorism. It showed that hypocritical traditions and especially humanistic transmission of traditions of medical aphorism to the social sphere were very encouraging for opening towards satire, therefore medical aphorism evolved into contemporary satirical aphorism. The most common spheres of reality which inspire satire are – society and morality. The theme of aphorism is most often ethical, so satiric aphorism represents a creative core critic of our contemporary life and many of its spheres.

Key words:

aphorism, medicine, satire

LITERATURA / LITERATURE

1. Klajn i Šipka: Veliki rečnih stranih reči, Novi Sad, 2008.
2. Enciklopedija Britanika, I tom; Beograd, 2005.
3. Zdenko Škreb: Književnost i povijest svijeta, Školska knjiga, Zagreb, 1981.
4. Jovan Delić: Made in glava, Radivoje Dangubić (pogovor), Nova, Beograd 1986.
5. Vitomir Teofilović: Aforizam kao književna vrsta, Smeh do bola (sajt), 1998.
6. Žarko Trebješanin: Mač, štit i melem, Agora, Zrenjanin, 2009.
7. Miroslav Egerić: Domanovićevo pleme, Agora, Zrenjanin, 2010.

Slobodan Simić

Institut za mentalno zdravlje
Palmotićeve 37, Beograd, Srbija

slobodansimic5@gmail.com